

ТЕМА 1

ИКОНОМИЧЕСКИ ИДЕИ И ТЕХНИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ В ДРЕВНА ГЪРЦИЯ И РИМ

Икономическата наука се формира в по-късен етап. Икономическите идеи са били прикачени към възгледите на древните философи.

1. Икономическите идеи в страните от Древния Изток – най-ранни прояви на икономически идеи се срещат в древната история на източните народи и особено на Египет, Вавилон, Индия, Китай. В древна Индия този процес на прехода от общинската към робовладелската система намира отражение в свещените книги наречени "веди". В тях се посочва селската община като основа, но се изтъква и възникването на частната собственост и разделението на обществото на касти. В съчинението на Каутил – "Наука за политиката" от IV в. пр. н. е. се изтъкват особеностите на робовладелската система в Индия, което предвижда редица права на робите, като притежание на имущество, създаване на семейство с право на унаследяване, възможност за самооткупуване и освобождаване.

2. Икономическите идеи и техните представители в Древна Гърция и Рим.

Най-пълно икономическата мисъл в Древна Гърция е представена от творчеството на древногръцките мислители, философите енциклопедисти. Особено Демокрит, Ксенофонт, Платон и Аристотел.

- Демокрит е представител на материалистическите възгледи във философията. От тези позиции изтъква, че между човека и природата съществува вътрешно единство.

- Ксенофонт е последовател на идеите на Сократ. Неговите идеи са отражение на прехода от натуралното към стоковото стопанство. Платон е представител

на идеализма във философията (обективния идеализъм)..

- Аристотел е най-виден представител на древногръцката икономическа мисъл. По негово време (IV в.пр.н.е.) стоквата размяна вече заема значителни размери, макар че основно все още е натуралното стопанство.

а) Приема за основа на стопанската дейност натуралното стопанство, тъй като то осигурява необходимите блага за домакинството, но допуска и препоръчва една част от продуктите да се разменят за други стоки или пари.

б) Характеризира двата типа стопанство, като едното нарича икономия, когато се създават продукти за собствено потребление (натурално стопанство). Това понятие е съставено от думите "ойкос" – стопанство, домакинство и "номос" – закон.

в) Анализира развитието на размяната (обявява се против лихварството и търговията) и изяснява трите последователни форми на стокова размяна, а именно непосредствената размяна (стока срещу стока, без участие на пари), опосредствена размяна (стока за пари с цел закупуване на друга необходима стока), размяна с цел натрупване на парично богатство.

могъща в превръща се Рим .е.н.пр.в II към – Рим Древния в идеи Икономическите империя. В рамките на империята робовладелската система не само разшири своя обхват, но и придоби някои нови характерни черти:

- Съществуването на робството вече не се оправдава с природната предопределеност на хората, както считаха древните гърци, а се изтъкват юридически основания. Свързва се с правото на победителя да превръща в роби населението на победените страни. Освен това в положението на роби са поставени не само хора на физическия труд, а и представители на интелектуалния труд, като лекари, скулптори, майстори, занаятчии и др. Робите са били два пъти повече от свободните граждани. Специфична особеност на икономическата мисъл в Рим е представянето на икономическите идеи във вид на юридически формулировки. Сложните икономически отношения са правно регулирани, чрез съответни закони. Основа на икономиката на Римската империя през II в. и I в.пр.н.е. е било земеделието. Затова главните

икономически идеи са свързани с проблемите на земеделието. Насочени са към обосноваване на пътища за развитието на земеделието. Най-видни представители на тези идеи са Катон Стари, Варон, Цицерон и др.

Δ Цицерон е известен с разобличаващите си речи против заговора на Катилина в защита на републиката. В съчинението си "За държавата" защитава интересите на едрите търговци, земевладелците, лихварите, но същевременно се застъпва за съгласуване на интересите на различните класи и по-специално интересите на робовладелците и робите. Така се гарантира стабилността на държавите.

Δ Освен официалната икономическа мисъл, защитаваща робовладелската система в началото на новата ера възникват учения, изразяващи социалните проблеми и противоречията в робовладелската система.

ТЕМА 2

ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ИДЕИ И ТЕХНИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

1. Икономическите идеи и техните представители през Средновековието – в първите векове на новото летоброене и особено към IV- V в. Римската империя се разпада. Това е резултат от една страна на задълбочаващите се вътрешни противоречия и въстания на робите, настъпва криза в рабовладелското общество. От друга страна постоянните нападения на преселващите се от изток племена. Като резултат от разпадането на империята възникват множество европейски държави. В същото време се извършва преход от робовладелската система към феодалната система, защото робовладелската система започва да задържа обществения прогрес.

Феодалната система се основава върху едрата поземлена собственост и закрепостяването на селяните към нея, които я стопанисват срещу задължението да заплащат рента на собствениците на земята (феодали и монарси), за разлика от робите, селяните са притежавали собствени средства за производство и са били заинтересовани от резултатите от своя труд. Феодалната система е по-прогресивна от робовладелската система. Феодалната система е господствала в Европа от V в. до към

XV-XVI в. Тя е приела наименованието Средновековие, което от своя страна се разделя на Ранно, Развито и Късно Средновековие. През годините на Средновековието са били християнските идеи. Икономическите идеи са се формирали като съставен елемент на християнското учение. Имали са характер на нравствено-религиозни норми за поведение на хората в стопанската дейност. Християнството се заражда в периода на разпадането на Римската империя, като движение на бедните и онеправданите слоеве. То се основава на идеите, че земният живот е труден, но е временен, той е само подготовка за вечния задгробен живот. Ако човек спазва предписаните от бога норми го очаква щастлив задгробен живот в рая. Първите християни са живеели съвместно в общини, в условия на колективна собственост и скромно потребление. Издържали са се главно от подаяния на свои привърженици, затова са подценявали стопанската дейност и са имали негативно отношение към труда. Представител на икономическите идеи през Късното Средновековие е Тома Аквински – преподавател в богословския факултет на Парижкия университет. Най-важното и главното му съчинение е "Сума на богословието". Неговото творчество е използвано за утвърждаване на идейните основи на католическата църква. Икономическите идеи на Аквински са израз на опита да се постигне съчетание между традиционното феодално стопанство и новите явления, произтичащи от разширяването на стоково-паричните отношения. Поради това той от една страна защитава феодално йерархическата система основана предимно на натуралното селско стопанство, а от друга страна не е против развитието на стоковата размяна, разгръщането на търговията, разширяването на занаятчийството, които всъщност подкопават основите на феодалната система. Той заема също положително отношение към труда, но не оценява еднакво различните видове труд. Като по-висш възприема труда на духовенството, а физическия труд определя като черен труд, предназначен за крепостните селяни. Частната собственост той характеризира като естествена потребност на човека, но нейният размер трябва да бъде съобразен със съсловното положение на хората, т.е. аристокрацията да има по-голяма собственост.

ТЕМА 3

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИТЕ УСЛОВИЯ НА ВЪЗНИКВАНЕТО И ОСНОВНИ ИДЕИ НА МЕРКАНТИЛИЗМА. РАНЕН И КЪСЕН МЕРКАНТИЛИЗЪМ В АНГЛИЯ

1. Преходът към капиталистическа пазарна икономика и отражението му от теорията на Меркантилизма – През периода на Късното Средновековие възникват предпоставки за преход от феодалната към капиталистическата стопанска система, която се основава върху всеобщо господство на пазарното отношение. Главните предпоставки за установяване на капиталистическата пазарна система са: *натрупване на достатъчно богатство в една част от обществото, *лишаване от средства за производство на друга част от обществото, които се превръщат в наемни работници.

Меркантилизмът е първият опит за научен анализ на създаващата се капиталистическа система на пазарното стопанство. С тази теория се постави началото за формирането на икономическата наука, като самостоятелен клон на общественото познание.

Меркантилизмът прилага нов научен подход при изследването на икономическите явления. Той отрича подхода на Средновековните мислители с неговата отвличена схоластика и църковен догматизъм, и прилага обективен анализ на реалните процеси, докато Средновековието изразява християнския морал с неговото му отношение към търговията и богатството. Меркантилизмът поставя на преден план икономическите интереси, проявяващи се чрез отношенията и изразяващи се в стремежа към забогатяване. Разбира се, прилаганият от Меркантилизма подход е все още ограничен, защото първо – той се свежда само до външно описание на икономическите явления, а не разкрива тяхната същност; второ – изучава само сферите на обръщението и по-специално търговията, а не навлиза в сферата на производството, поради което не дава цялостна картина на икономическия живот. Ето защо Меркантилизмът се оценява само като първа стъпка към обособяването на икономическата наука, като самостоятелен клон на общественото познание.

2. Развитие на меркантилистическите идеи. Ранен и Късен Меркантилизъм. С разширяването на пазарните отношения и задълбочаването на първоначалното натрупване на капитала, меркантилистическите идеи в Англия са се развивали. Поради това се е обособил ранен и късен меркантилизъм. Те имат общи черти, но и някои различия.

Негов .в XVI през Англия в проявява се меркантилизъм Ранният □ - представител е Уилям Стафорд. Идеите си излага в книгата "Критично изложение на някои жалби на наши сънародници", написана под формата на диалог между различни съсловия. Основната идея на книгата е изводът, че вносът на стоки от чужбина е вреден, защото води до изнасяне на пари и намаляване богатството на страната. Затова издига лозунга повече да се продава в чужбина, а по-малко да се купува.

време това По .в XVII на половина първата към появява се меркантилизъм Късният □ търговията и кредита широко се разрастват и разнообразяват. Това води до значително натрупване на капитал в отделни собственици, поради което настъпват някои промени във възгледите на меркантилистите по отношение пътищата за увеличаване на богатството.

Най-известен представител на Късния меркантилизъм е Томас Мън. Той е едър търговец и един от директорите на Източно-индийската компания, която се счита за първообраз на акционерно сдружение. Възгледите му са изложени в книгата "Богатството на Англия във външната търговия или балансът на външната търговия". В нея за първи път разработва проблемите на търговския баланс. Главните му постановки са следните:

- Не отделният търговец трябва да постига превишаване на износа над вноса, а в страната като цяло да се реализира активен търговски баланс, т.е. превишаване на износа над вноса.

- Получените пари не трябва да се натрупват самоцелно в съкровище, а да се използват в оборот, като се прилагат по-широко в сферата на производството. По този начин се създават (осигуряват) повече стоки за износ.

- Разширява се възгледа за ролята на търговията, като се посочва, че не само външната, но и вътрешната търговия съдейства за увеличаване богатството на страната.

ТЕМА 4

ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА МЕРКАНТИЛИЗМА ВЪВ ФРАНЦИЯ И ТЕХНИТЕ ВЪЗГЛЕДИ

1. Меркантилизмът във Франция и неговите представители.

Във Франция Меркантилизмът се разпространява през XVII в., когато и там започва процеса на първоначално натрупване на капитала и се формира т.нар. трето съсловие, представено главно от търговците. Виден теоретик на френския меркантилизъм е Антоан Де Монкретиен. Своите възгледи излага в съчинението си "Трактат по политическа икономия на моя господар краля и неговата майка-кralицата". Той за пръв път използва термина политическа икономия, като наименование на създаващата се наука за стопанския живот. Съставена е от древногръцките думи "полис" – държава,

управление, "ойкос" – стопанство и "номос" – закон, или наука за законите за управлението на стопанството, накратко политическа икономия (икономическа наука)(икономикс). Същевременно облага селяните с високи данъци, поради което голяма част от тях се разоряват и се превърщат в наемни работници. Разбира се, това води до упадък на селскостопанското производство.

ТЕМА 5

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИТЕ УСЛОВИЯ В АНГЛИЯ ПРЕЗ XVII ВЕК И ВЪЗНИКВАНЕТО НА КЛАСИЧЕСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ С ТВОРЧЕСТВОТО НА УИЛЯМ ПЕТИ

1. Социално икономическите условия в Англия през XVII в. и възникването на класическата политическа икономия с творчеството на Уилям Пети.

През XVII в. и особено през втората му половина в икономическото развитие на Англия настъпват дълбоки проблеми. Те се свеждат към следното:

- Процесът на първоначално натрупване на капитала вече е завършил. В резултат на това в една част от обществото се натрупва значителен капитал. В същото време поради разоряването в процеса на конкуренцията на маса дребни селяни и занаятчии се формира многобройна класа от наемни работници.

- При тези условия, интересите на капитала се насочват от сферата на обръщението към сферата на производството, защото в сферата на производството, чрез използване на наемен труд, капитала си осигурява високи печалби.

- Важни промени настъпват в селското стопанство, където капиталът също навлиза широко. В резултат от разоряването на дребните селяни, земята се съсредоточава в едри земевладелци, нар. лендлордове. Те я отдават под аренда на капиталисти, които я стопанисват чрез използване на наемен труд и организират едро модерно земеделие.

- Тези социалноикономически промени поставиха пред икономическата мисъл нови проблеми за решаване, които изискваха и нов подход за тяхното решаване. Те не можеха да се решат от позициите на меркантилизма, защото меркантилизма изучаваше само сферата на обръщението, а сега трябваше да се решават проблемите на производството, да се анализират факторите на производството, капитал и земя, а също така да се изясни същността и начина на формирането на доходите на капиталистическата стопанска система. Освен това меркантилизма даваше също външно описание на явленията, а беше необходимо да се разкрива тяхната същност и вътрешни закономерности. Отговор на тези въпроси даде класическата политическа икономия, основоположник, на която е Уилям Пети.

ТЕМА 6

УЧЕНИЕТО НА У.ПЕТИ ЗА СТОЙНОСТТА, ПАРИТЕ, РАБОТНАТА ЗАПЛАТА И РЕНТАТА

1. Учението на Пети за стойността и възгледите му за парите.

В икономическото учение на Пети главно място заема теорията за стойността. Той е основоположник на т.нар. трудова теория за стойността. Според нея основата за сравняването на стоките от различен вид при тяхната размяна е количеството на изразходвания труд за тяхното производство. До този извод той стига като изучавайки размяната вижда, че съществуват два вида цени: естествена цена и политическа цена. Естествената цена е обективна основа за сравняването на стоките. Тя изразява всъщност тяхната стойност. Важна е постановката, че парите разбирани като сребро и злато представляват стока и тяхната стойност се определя от разхода на труд за тяхното производство. Именно като стока със съответна стойност те изпълняват определени функции при стоквата размяна. Той изтъква две функции на парите:

- Функцията им – мярка на стойността на другите стоки. Тя се изразява с това, че парите служат за измерване стойността на другите стоки, с тази стойност се изразява определено количество пари. Стойността на дадена стока изразена в определено количество пари, се нарича цена.

- Парите служат като средство за обръщение на другите стоки. Чрез тях се извършва покупко-продажба.

Важна постановка на Пети е формулата за количеството необходими пари за обръщение. Тя се изразява с отношението между съвкупните разходи на пари за покупката на стоките и скоростта на оборота на парите през даден период от време .

2. Същността на работната заплата и учението на Пети за рентата.

- С установяването на капиталистическото пазарно стопанство, основано на наемния труд, възниква проблема за същността на работната заплата, а също така и за характера на капиталистическата поземлена рента. По тези проблеми Пети дава важни постановки. При изясняване на работната заплата изхожда от трудовата теория за стойността. Изтъква, че между работника и капиталиста се извършва също такава покупко-продажба, каквато се осъществява и при другите стоки.

При изясняване същността на рентата (капиталистическата), Пети изхожда от постановката, че не само труда, а и земята е източник на стойност. Поради това дава двойствено определение. Едното е, че рентата е излишък от стойността на земеделския продукт, създадена от труда на наемния работник и надвишава работната заплата. Второто определение е, че рентата е създадена от земята и по право принадлежи на нейния собственик. Във връзка с рентата изяснява същността на цената на земята. Земята е особена стока, не е създадена с човешки труд, но носи доход, наречен рента. Поради това, продажбата на земята е всъщност продажба на възможността за получаване на рента. Поради това цената на земята е сума от няколко годишни ренти и по-специално по неговите изчисления 21 годишни ренти, защото през такъв период от време живеят заедно три поколения – дядо, баща и син – и трябва общо да се издържат от получените доходи.

ТЕМА 7

ОСОБЕНОСТИ НА ВЪЗНИКВАНЕТО НА КЛАСИЧЕСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА

ИКОНОМИЯ ВЪВ ФРАНЦИЯ И НЕЙНИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ. УЧЕНИЕТО НА ФИЗИОКРАТИТЕ

1. Възникване на класическата политическа икономия във Франция – учението на физиократите.

Във Франция възникването на капиталистическите форми на държавно стопанство се забави, тъй като френската монархическа институция създаваше пречки за тяхното развитие и задържаше феодалните отношения. Към XVIII в. в резултат от провежданата меркантилистична политика от Колбер настъпи силен упадък на селското стопанство. При тези условия възникването на класическата политическа икономия във Франция се осъществяваше под формата на критика на меркантилистичната политика.

Пръв представител на тази нова насока на икономическата мисъл е Пиер Буагилбер. Той отправя остра критика на меркантилистичната политика на Колбер по отношение на селското стопанство. Той обосновава тезата, че богатството на нациите не са парите, а материалните потребителски блага и преди всичко земеделските продукти. Ето защо селското стопанство трябва да бъде покровителствано, но не чрез държавно регулиране, а по пътя на свободната конкуренция, която създава стимулите.

Най-виден представител на зараждащата се класическа политическа икономия е Франсоа Кене. Той е основоположник на т.нар. физиократическа школа. Кене е лекар по професия, син на адвокат, останал рано сирак и до 11-та си година не е знаел да чете и пише, но след това наваксва и става лекар. Своите възгледи излага в най-известното си произведение "Икономическа таблица". Според физиократите обаче, чистият продукт и материалният продукт изобщо се създават във сферата на земеделието (селското стопанство). Според тях източник на материалното богатство е само природата (земята). Земеделието като отрасъл извлича от природата това богатство, с което тя дарява човека. От това разбиране произтича наименованието на тази школа – физиократи. То произтича от древногръцката дума "физио" – природа и "кратис" – власт, и оттук – власт на природата. От това разбиране или изхождайки от тази постановка, физиократите определят характера на труда като производителен и непроизводителен. Те приемат, че производителен е само труда зает в селското стопанство. Той създава материалното съдържание на всички продукти. Трудът зает в промишлеността, като непроизводителен, защото той променя само формата на тези продукти. От тази постановка пак, физиократите изхождат при делението на обществото на класи. Според този критерий, съществуват три класи:

- Производителна класа – тя включва заетите лица в селското стопанство, които обработват земята и произвеждат материалните блага и чистия продукт.

- Класата на собствениците или земевладелците – тази класа съществува, чрез присвояване на част от чистия продукт, създаден от селското стопанство, под формата на рента.

Вложеният капитал в използваните средства за производство, физиократите наричат аванси. Както по отношение на труда, така и по отношение на капитала, те въвеждат понятието производителни аванси (средствата вложени в селското стопанство) и непроизводителни аванси (средствата вложени в други отрасли).

ТЕМА 8

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИТЕ УСЛОВИЯ В АНГЛИЯ ПРЕЗ XVIII ВЕК И УТВЪРЖДАВАНЕТО НА КЛАСИЧЕСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ С ТВОРЧЕСТВОТО НА АДАМ СМИТ. ХАРАКТЕРИСТИКА НА МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЯ МУ ПОДХОД

1. Творческата дейност на Адам Смит и неговия методологически подход – той твори през XVIII в.

През XVIII в. в Англия господства едрото манифактурно производство и се създават предпоставки за прехода към машинно производство. Промислеността се наложи като водещ отрасъл в народното стопанство. Възникнаха редица градове като едри промишлени центрове. В селското стопанство се разшири сферата на едрото модерно земеделие под формата на арендуване на земята. Пазарните отношения обхванаха почти всички сфери на икономическия живот, а капиталистическата класа се утвърди като носител на икономическия прогрес. Тя заменя феодалната класа. Методологията на Смит при изследването на икономическите явления се основава на материалистическата философия от XVIII в. Според него икономическите явления,

както и всички други явления от обществото и природата имат обективен характер. Те се подчиняват на естествени закони, които съществуват и действат независимо от волята и желанието на хората. Тези закони, действайки стихийно, направляват икономическото развитие и като невидима ръка установяват ред в икономическата система. Поради това държавата не трябва да се намесва в икономическия живот, тъй като с намесата си тя нарушава нормалния ред. А.Смит използва в съчетание дедуктивния и индуктивния метод при изследването на явленията. Дедуктивният метод се изразява в прилагането на икономически абстракции, а индуктивният се изразява в конкретното описание на формите на проявление на икономическите явления.

ТЕМА 9

ВЪЗГЛЕДИТЕ НА А.СМИТ ЗА РОЛЯТА НА РАЗДЕЛЕНИЕТО НА ТРУДА В СЪЗДАВАНЕТО НА БОГАТСТВОТО И РАЗВИТИЕТО НА РАЗМЯНАТА

1. Възгледите на Смит за ролята на разделението на труда, за увеличаване на богатството и развитие на размяната.

Главното в творчеството на Смит е изясняване същността на богатството и пътищата за неговото увеличаване. Под национално богатство Смит разбира съвкупността от всички материални блага в страната, от които зависи благосъстоянието на населението. Източник на богатството е трудът на нацията, вложен за производството на материални блага. Поради това увеличаването на богатството зависи от два фактора:

- Броят на заетите лица в сферата на производството;
- Производителността на труда на заетите лица;

За онези условия на манифактурното производство, главен фактор за увеличаване на богатството е повишаване производителността на труда, а основна предпоставка за това е задълбочаването на разделението на труда. Разделението на труда води до специализация на работниците при осъществяването на отделна трудова операция –

като се специализира, работника повишава своето майсторство, опит и умение да произвежда повече за единица време. Смит не разграничава ясно двата вида разделение на труда, но той разглежда обществото като една голяма манифактура, в рамките на която се извършва също такава разделение на труда, както в отделното предприятие. То именно е фактор за разширяване на размяната. С тази постановка той се доближава до понятието обществено разделение на труда.

ТЕМА 10

ВЪЗГЛЕДИТЕ НА А.СМИТ ЗА СТОЙНОСТТА И ДВОЙНСТВЕНИЯ ПОДХОД КЪМ ПРОБЛЕМА. УЧЕНИЕТО МУ ЗА КЛАСИТЕ И ТЕХНИТЕ ДОХОДИ

1. Развитие на трудовата теория за стойността.

Важна заслуга на А.Смит е по-нататъшното развитие на трудовата теория за стойността. Основоположник на тази теория е У.Пети, но при него тя е непълна, защото той счита, че само трудът вложен за производството на благородни метали създава стойност. А.Смит разширява принципа на трудовата теория за стойността, като изтъква, че и трудът вложен в другите отрасли създава стойност. Той обаче е също непоследователен, защото счита, че само при простото стоково стопанство стойността се определя от изразходвания труд за производство на стоката. Това е стопанството, дребните земеделци и занаятчии, които произвеждат стоките с личния си труд. Важна заслуга на Смит е изясняването на редица категории на стоковото стопанство. Особено важно е изясняването на въпроса за труда, от който се определя величината на стойността на стоката. Той изтъква, че величината на стойността на стоката, с която тя излиза на пазара се определя не от индивидуалния труд на отделния производител на даден вид стока, а от средните общественонеобходими разходи на труд, които се осъществяват от всички производители на този вид стока. Те се обуславят от средните нормални условия за производство на този вид стока.

2. Теория на капитала и възпроизводството.

Изяснявайки същността на капиталистическото пазарно стопанство Смит дава характеристика на основният му компонент – капитала. Най-общо той го определя като

стойност, която носи доход на своя собственик. Той отделя по-голямо внимание на веществената страна на капитала. От тази гледна точка определя капитала като запас от предмети, необходими за осъществяването на производството, чрез които се получава доход. Следователно той разглежда капитала като самостоятелен източник на доход.

Важно място в теорията за капитала заема проблема за възпроизводството на обществения капитал. Индивидуалните капитали на отделните собственици се намират във взаимна връзка. В процеса на размяната те влизат във взаимоотношения помежду си и се преливат един към друг. Разглеждани в тяхната взаимна връзка индивидуалните капитали се проявяват като единен обществен капитал, а заедно с това продуктите създавани от индивидуалните капитали се представят като съвкупен обществен продукт. За да се осъществи нормално икономическо развитие е необходимо създавания съвкупен обществен продукт да се реализира, както по стойност, така и в натура.

ТЕМА 11

ФОРМИРАНЕТО НА КЛАСИЧЕСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ В НЕЙНИЯ ЗАВЪРШЕН ВИД В ТВОРЧЕСТВОТО НА ДАВИД РИКАРДО. ДЕЙНОСТ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПОДХОД

1. От края на XVIII в. и началото на XIX в. капиталистическото производство навлиза в машинния си стадий. Той се изразява в замяната на ръчния труд с машината. Във Франция се извършва Великата френска революция. Тя ликвидира феодалната система и открива пътя за свободното развитие на капиталистическата система. Идеите на френската революция намериха широк отзвук в другите европейски страни, които също навлязоха в системата на капиталистическата пазарна икономика. Машинният преврат даде силен тласък за бързо развитие на всички отрасли на народното стопанство, особено процеса на индустриализацията на страната. По-нататъшното развитие на политическото пазарно стопанство изискваше от икономическата теория да изясни новите явления характерни за машинния стадий. Това осъществи Давид Рикардо със своите изследвания. Той допринесе за формирането на класическата политическа икономия в нейния завършен вид. Давид Рикардо е виден английски финансов деец и световно известен учен. Произхожда от многодетно семейство на лондонски милионер. На младини помага на баща си в борсовите дела и се изявява като способен борсов деятел. Парламента приема т.нар. житни закони, с които чрез високи мита се ограничава вносът на жито. Това е в интерес на земевладелците, но против

интересите на промишлената буржоазия. Методологията на Рикардо, при изследването на икономическите явления се характеризира с краен индивидуализъм. Според него движеща сила на обществено икономическия прогрес е личния интерес на индивида. Според него обществото е съвкупност от егоисти, които преследват само личните си интереси. За разлика от Смит той счита даже, че няма обществен интерес, а само личният интерес движи прогреса. Към обществото той подхожда като състоящо се от различни класи, а към вторите се отнася промишлената буржоазия и нейните работници. Всяка една от тях съществува, чрез присвояването на част от създадения в обществото продукт. Поради това главната задача на политическата икономия е да разкрие законите за разпределението на продукта на труда между трите основни класи. За тази цел той също си служи с дедуктивния и индуктивния метод, но ги прилага за разлика от Смит в тясна връзка един с друг.

ТЕМА 12

РАЗВИТИЕ НА ТРУДОВАТА ТЕОРИЯ ЗА СТОЙНОСТТА В ТВОРЧЕСТВОТО НА РИКАРДО

1. Развитие на трудовата теория за стойността.

Важна заслуга на Давид Рикардо е развитието на трудовата теория за стойността и нейното завършване, окончателно формулиране. Тази заслуга се изразява в следното:

- Рикардо прокарва последователно принципа на трудовата теория за стойността независимо от отрасъла на стопанската дейност и от формата на стоковото стопанство. Той доказва, че стойността се определя от изразходвания за стойността на стоката труд, не само при произвеждането на благородни метали, както счита У.Пети, а и при производството на всяка друга стока. Освен това този принцип се отнася не само за стоките произведени при простото стоково стопанство, както счита Смит, а и при капиталистическото стоково стопанство, осъществявано чрез наемен труд.

- Той доизяснява същността на стоката и нейните две страни – потребителната стойност и стойността. Стоката се определя като продукт на труда предназначен за пазара. Не всеки продукт на труда е стока. Стока стават, когато се

произвеждат с цел да се продадат. Потребителната стойност изразява способността на стоката да задоволява определена човешка потребност (материална или духовна, лична или производителна). Стойността на стоката представлява вложения в нея човешки труд. Важно разграничение е между понятията стойност и разменна стойност. Стойността е израз на обществената субстанция на стоката. Тя няма материален характер, а се проявява външно, чрез разменната стойност, т.е. чрез способността ѝ да се разменя срещу други стоки или пари в определено количествено съотношение. Стойността на стоката, изразена в определена сума пари се нарича цена на стоката.

- Рикардо изяснява механизма на ценообразуването, като изтъква, че стойността представлява естествената цена на стоката, около който се колебае нейната пазарна цена. Това колебание зависи от търсенето и предлагането на дадената стока.

ТЕМА 13

ТЕОРИЯТА НА РИКОРДО ЗА РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО И СЪЩНОСТТА НА РАБОТНАТА ЗАПЛАТА, ПЕЧАЛБАТА И РЕНТАТА. УЧЕНИЕТО МУ ЗА КАПИТАЛА И РЕАЛИЗАЦИЯТА НА ОБЩЕСТВЕНИЯ ПРОДУКТ

1. Теорията на Рикардо за разпределението на доходите.

- Докато Смит изследва главно проблемите на производството и източниците на богатството, Рикардо насочва вниманието си главно към процеса на разпределение на доходите между основните класи. В условията на капиталистическото пазарно стопанство се формират три основни класи, според отношението на съответните социални групи към собствеността върху средствата за производство и начина на получавания доход.

При изясняването на процеса на разпределението, Рикардо изхожда от последователното прилагане на трудовата теория за стойността. Докато Смит дава двойствено определение за доходите, тъй като възгледите му за формирането на стойността са непоследователни. От една страна той (Смит) разбира работната заплата като част от стойността създавана от труда на работника, от друга страна изхождайки от постановката, че стойността се образува от три вида доходи, които са създадени от

трите фактора на производството, той определя работната заплата, като цялата стойност, създадена от труда. По същия начин дава двойствено определение за същността на печалбата, като изхожда от трудовата теория за стойността определя печалбата, като част от стойността създадена от труда на работника, но като изхожда от другата формулировка за стойността, че тя се образува от трите вида доходи, той определя печалбата като създадена от самия капитал. За рентата той дава няколко определения, основното от които е, че тя е доход създаден от земята, като фактор на производството.

Докато Рикардо прилага последователно трудовата теория за стойността при изясняването на доходите. Основният му извод е, че стойността на произведените стоки в едно капиталистическо предприятие не се образува от трите вида доходи, а се създава от труда на заетите работници и след това се разпределя на отделни видове доходи, присвоявани от субектите на стопанската дейност. Така се формират трите вида доходи – работна заплата, печалба и рента.

- Най-напред се формира работната заплата. Тя се представя като цена на труда, който работника продава на собственика на капитала. Като всяка друга стока трудът, който работника продава също има своя естествена цена и пазарна цена. Естествената цена изразява обективната основа, от която се определя величината на работната заплата. Тя се обуславя от сумата на стойността на средствата необходими за съществуването на работниците и техните семейства, при дадени условия на живот. Пазарната цена на труда е действителната работна заплата, която се договаря между работника и капиталиста. Тя се колебае около своята естествена цена, в зависимост от търсенето и предлагането на наемен труд. Рикардо разграничава наемната от реалната работна заплата. Наемната работна заплата се изразява от количеството парични средства, които работника получава. Реалната работна заплата се изразява от количеството блага и услуги, които работника може да закупи. Тя зависи от номиналната заплата и от цените на стоките и услугите. Регулирането на работната заплата според Рикардо се осъществява автоматично въз основа на обективен закон, отразяващ зависимостта между размера на заплатата и динамиката на работническото население, обуславящо търсенето и предлагането на наемен труд.

2. Възгледите на Рикардо за възпроизводството и кризите.

За поддържането на нормално развитие на икономическата система е необходимо произведения обществен продукт да намери реализация, т.е. всички стоки да бъдат продадени. По този начин се създават предпоставки за постоянно повторение на

процеса на производството. Това постоянно повторение се нарича възпроизводство и главно условие за неговото осъществяване е своевременната реализация на произведения продукт. Рикардо, като изследва процеса на реализацията стига до извода, че за отделни видове стоки може да се получи невъзможност от пълна реализация и да се появи криза на свръхпроизводство, но за обществения продукт като цяло е невъзможна появата на икономическа криза на свръхпроизводство, защото обществените потребности са безгранични и производството никога не може да ги задоволи напълно. Разбира се, по-късно стопанската практика показва, че този оптимистичен извод е неоснователен. След Рикардо възникнаха икономически кризи, които периодично се повтарят.

ТЕМА 14

ИСТОРИЧЕСКАТА ШКОЛА В ГЕРМАНИЯ. ПЪРВИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ И ТЕХНИТЕ ВЪЗГЛЕДИ. СТАРА И НОВА ИСТОРИЧЕСКА ШКОЛА

1. Обща характеристика и предшествници на историческата школа.

Възникването и утвърждаването на икономическата наука в Германия се извършва с редица особености. Те са обусловени от своеобразният преход от феодализма към капиталистическата стопанска система. Феодалната разпокъсаност на Германия на множество княжества създаваше трудности за развитието на пазарното стопанство. Затова капиталистическите форми на стопанство навлизаха бавно в икономиката на страната. Тази разпокъсаност затрудняваше развитието на индустрията, транспорта, търговията. Поради това Германия към края на XVIII в. значително изоставаше от другите европейски страни. Следователно най-важна задача при тези условия стоеше задачата за обединяването на германската нация като главна предпоставка за нейния икономически подем. При тези условия икономическата наука в Германия се утвърди под формата на т.нар. историческа школа. Тя се отличава значително от английската класическа политическа икономия.

- Вместо абстрактно теоретичния метод на английската класическа политическа икономия, тя прилага конкретно историческия метод. Използва историческото описание на икономическите явления. Някои представители отричат необходимостта от теоретичната политическа икономия и предлагат тя да се нарича национална икономия.

- Тя не приема крайният либерализъм на класическата школа и препоръчва активна намеса на държавата в стопанския живот като главен фактор на икономическия прогрес.

Зараждането на историческата школа става в края на XVIII и началото на XIX в. Първите идеи на тази школа са обосновани от Адам Мюлер и Фридрих Лист. Те първи издигат идеята за преодоляване на разпокъсаността и националното обединяване на Германия. Те отричат индивидуалистическите възгледи на английската класическа политическа икономия и издигат националната идея като главен фактор на икономическото развитие.

Адам Мюлер пръв обосновава необходимостта от изграждането на единен национален организъм, в който стопанския и културния живот да се ръководят от силна централизирана държавна власт. При обосновката на тази идея той се обръща към историята на германската нация и подчертава нейните духовни ценности.

Фридрих Лист развива по-нататък тези възгледи и изтъква, че две от основните постановки на английската класическа политическа икономия са приложими за германските условия:

- Постановката за ненамеса на държавата в икономическия живот и пълната свобода на търговията, напротив германските условия изискват държавата активно да регулира стопанската дейност, за да се преодолее изостаналостта.

- Постановката за предмета и задачите на политическата икономия, които според английската класическа политическа икономия се състоят в изследването на общите закономерности на икономическото развитие. Лист изтъква, че не съществуват общи закономерности, а всяка страна се развива по свой собствен път.

Затова не съществува обща политическа икономия, а има национална икономия, която изучава условията и насоките на развитие на производителните сили в отделната страна. Тя трябва да разработва предимно практическите проблеми, които трябва да

решава държавата през даден исторически период.

2. Развитие на идеите на историческата школа. Представители на старата и новата историческа школа.

Заедно с промените в икономическите условия се развиват възгледите на историческата школа, поради което се е формирала стара и нова историческа школа.

Старата историческа школа се формира през първата половина на XIX в. до към 1860-1870 г. В началото на XIX в. се сключва търговски съюз между отделните германски княжества. Това дава силен тласък за развитието на пазарните отношения и икономическия прогрес. Разширява се сферата на капиталистическите форми на стопанството, макар че господстват феодалните отношения. Осъществява се машинният преврат в промишлеността и технически прогрес във всички отрасли на икономиката. Тези икономически промени намират отражение в икономическата наука и се формира т.нар. стара историческа школа. Нейни представители са Вилхелм Рошер, Бруно Хилдебранд и Карл Книз. □ Рошер е родоначалник на старата историческа школа. Той обосновава т.нар. пруски път на развитие на капитализма. Характеризира се със съчетаването на едновременното съжителство на капиталистическата и феодалната форми на стопанството. Задачата на икономическата наука според него е да изясни условията за развитието на производството и задоволяването на потребностите на населението. Тази задача може да се изпълни чрез прилагане на исторически подход към явленията. Той възприема някои постановки на класическата политическа икономия, но ги интерпретира своеобразно. Така категорията стойност той свежда само до потребителна стойност на стоката, т.е. до нейната полезност. Категорията капитал свежда до всеки продукт, предназначен за производствено потребление. Печалбата възприема като доход създаден от труда на капиталиста.

и размяната на инструментите според периодизация нова дава Хилдебранд □ обосновава три стадия: 1) натурално стопанство; 2) парично стопанство, когато парите се използват като средство за размяна; 3) кредитно стопанство, когато стоковата размяна се разширява и става възможно извършването на размяната да се осъществява чрез кредитната система, т.е. без налични пари.

ТЕМА 15

ШКОЛАТА НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ РОМАНТИЗЪМ. ВЪЗГЛЕДИТЕ НА СИМОН ДЕ СИСМОНДИ ЗА СТОЙНОСТТА И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО, ЗА РЕАЛИЗАЦИЯТА И ИКОНОМИЧЕСКИТЕ КРИЗИ

1. Школата на икономическия романтизъм – обща характеристика и методологически основи.

През първата половина на XIX в. започват да се проявяват по-пълно вътрешните противоречия на капиталистическата пазарна система. Появиха се първите икономически кризи на свръхпроизводството. Пазарната конкуренция доведе до разоряване на широки слоеве от дребните производители. Засилиха се противоречията между капитала и наемния труд и други негативни явления. Влошаването на положението на трудовите слоеве и особено на дребните производители и наемните работници предизвикаха появата на теории, критикуващи капиталистическата система. Една от тези теории проповядва школата на икономическия романтизъм. Тя критикува капиталистическата система от позициите на дребните стокотрошители, които са разорявани от конкуренцията. Неин представител е Симон Де Сисмонди. Представител на френската икономическа мисъл. Отначало е привърженик на Адам Смит, но изучавайки отрицателните явления в капиталистическото стопанство стига да противоположни изводи. Той отрича либерализма на класическата политическа икономия и обосновава необходимостта от държавно регулиране на стопанския живот, като средство за защита на интересите на дребните стокотрошители. Своите възгледи излага в книгата си "Нови начала на политическата икономия". Докато класическата политическа икономия изследва само положителните страни на капиталистическата политическа система, Сисмонди разкрива нейните противоречия, откроява недостатъците ѝ и по-специално разоряването и обедняването на дребните стокотрошители под ударите на конкуренцията от едрият капитал. Той обаче търси изход във връщането назад към миналото и възстановяване на дребното патриархално стопанство. Поради това неговата школа приема наименованието "икономически романтизъм", защото идеализира патриархалното дребно стопанство. Методологията на Сисмонди се основава на разбирането за предимството на потреблението пред производството, т.е. потреблението трябва да бъде цел и стимул на производството, а не самоцелното натрупване на печалба. Именно при дребностокото производство целта е задоволяването на потребностите на производителя, а при едрото капиталистическо производство целта е натрупването на печалба. Поради това първото той възприема като нормално и естествено, а второто обявява за ненормална форма на стопанство, която поражда несправедливост в обществото. Изхождайки от тези съображения Сисмонди се обявява против либерализма на класическата политическа икономия, защото свободната конкуренция разорява дребните стокотрошители. Ето защо държавата трябва да се намесва в икономическия живот и чрез подходящи

нормативи да регулира стопанската дейност, да направлява производството и разпределението, така че да не се допуска несправедливост. Тя трябва да ограничава капитала и натрупването на богатство и да защитава интересите на дребните стокопроизводители. Оттук задачата на политическата икономия е да съдейства за обосноваването на подходящи нормативи, чрез които държавата да регулира и направлява производството и разпределението в съответствие с потребностите на хората. Разбира се, с това твърде много ограничава задачите на политическата икономия като наука.

2. Учението на Сисмонди за стойността и разпределението.

Сисмонди се придържа към определението на Смит, че богатството на страната се състои от всички блага, с които се задоволяват потребностите на хората. Създател на тези блага е трудът на заетите в производството. Той също така възприема трудовата теория за стойността, но изхождайки от разбирането за предимството на потреблението дава свое определение за обществено необходимия труд, изразходван за производството на стоките. Под обществено необходим труд той разбира не този, който се обуславя от средните условия на производството, а трудът, който е необходим, за да се произведе такова количество от даден вид стока, с което да се задоволят потребностите на хората от нея. Изхождайки от тази постановка той обосновава необходимостта от активна държавна намеса, която чрез съответни нормативи да регулира производството на стоките в съответствие с потребностите на обществото. От постановката, че трудът е създател на благата, Сисмонди характеризира процеса на разпределението на капиталистическата пазарна система, като несправедливо, тъй като се формират нетрудови доходи, каквито са печалбата и рентата. Той посочва, че работната заплата е само част от стойността на продукта, създаден от неговия труд. Печалбата представлява ограбване на труда на работника. Рентата също е нетрудов доход, защото е част от труда на земеделския работник. Сисмонди доразвива постановката на Рикардо за същността на печалбата, като незаплатен труд на работника. Той изтъква, че възможността за получаване на печалба произтича от достигането на определена степен в повишаването на производителността на труда, при което става възможно работника със своя труд да произвежда повече стока, отколкото е необходимо за поддържане на нормалното си състояние. Това в повече, се присвоява като печалба от капиталиста и колкото повече се повишава производителността на труда, толкова повече е делът на печалбата в произвежданата стойност.

3. Теорията на Сисмонди за реализацията и икономическите кризи на свръхпроизводството.

Натрупването на капитала и неговото разширяване означава закупуване на средства за производство, т.е. реализация на една част от обществения продукт. В резултат на разширяването на производството от страна на капитала се създава по-широка заетост на работниците. В резултат постъпват повече доходи в населението, с които се закупуват предмети за потребление. В резултат се извършва реализация на другата част от обществения продукт. По този начин кризата се разрешава. Разбира се, след определен период от време противоречието между производството и потреблението отново се изостря и възниква нова икономическа криза. Следователно икономическите кризи имат периодичен характер, а не постоянен, както счита Сисмонди.

ТЕМА 16

ПИЕР ПРУДОН В ЗАЩИТА НА ДРЕБНОТО СТОКОВО СТОПАНСТВО. ИДЕИТЕ МУ ЗА ЕВОЛЮЦИОННОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩЕСТВОТО И ЗА "КОНСТИТУИРАНАТА СТОЙНОСТ" И ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА РАЗМЯНАТА

1. Възгледите на Прудон за еволюцията на обществото и осигуряване на равенство и справедливост.

Пиер Жосеф Прудон е виден френски икономист, който критикува недостатъците на капиталистическата пазарна система също от позициите на дребните стокопроизводители, но разлика от Сисмонди той търси изход от положението не във връщане назад към миналото чрез възстановяване на дребното патриархално стопанство, а чрез усъвършенстване на размяната и еволюционно преустройство на капиталистическата система. Творчеството на Прудон е посветено на идеите за справедливост и равенство. В книгата си "Изповед на раволуционера" подлага на критика авторитарното държавно устройство и обосновава идеите си за общество на свободните индивиди, нар. анархия. С това полага основите на анархизма като идейно течение. В основното си съчинение "Система на икономическите противоречия или философия на нищетата", изхождайки от философията на Хегел, излага възгледите си за икономическата революция на обществото. Той критикува основателно класическата политическа икономия, че представя стопанския живот в статично положение, той обосновава необходимостта обществения живот да се разглежда в движение, но той разбира движението на реалните икономически отношения като отражение на идеите на човешкия разум. Самото развитие се извършва чрез еволюционно преминаване през определени периоди, нар. фази или епохи.

2. Теорията на Прудон за конституираната стойност и усъвършенстване на размяната.

Изходно начало на тази теория е постановката за двете страни на стоката – потребителна стойност и разменна стойност, между които има диалектическо противоречие. Първата стойност изразява способността на продукта да осигурава съществуването на хората и зависи от изобилието на продукта. Втората стойност изразява формата на реализацията на потребителната стойност чрез размяната и зависи от рядкостта на продуктите. Противоречието между двете страни на стоката се разрешава от пазара, където се формира т.нар. конституирана стойност. Тя изразява съчетанието на потребителната стойност и разменната стойност и се основава на действително изразходвания труд за производството на стоката. Или според Прудон потребителната стойност е теза, а разменната стойност е антитеза. Синтеза между двете образува конституираната стойност. В условията обаче на капиталистическото пазарно стопанство, при което се формират нетрудови доходи, принципа на конституираната стойност се нарушава, защото цената на стоките като паричен израз на стойността трайно се отклоняват от своето съдържание, т.е. разхода на труд за производството на стоката. Ето защо трябва да се усъвършенства стоката размяна, като се реформира паричния механизъм за формирането на цената. Според Прудон парите са първоизточника за появата на социално неравенство и несправедливост. Те властват над хората и пораждат социална неправда. Ето защо трябва да се усъвършенства размяната върху принципа на конституираната стойност като се премахне участието на парите при размяната.

ТЕМА 17

ИДЕИТЕ НА УТОПИЧНИЯ СОЦИАЛИЗЪМ ЗА СПРАВЕДЛИВО ОБЩЕСТВЕНО УСТРОЙСТВО. ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА РАННИЯ И КРИТИЧЕСКИЯ УТОПИЧЕН СОЦИАЛИЗЪМ

1. Ранния Утопичен социализъм е неговите представители.

Като направление в социалното икономическо мислене Утопичният социализъм възниква още през XVI-XVII в., т.е. в началния етап на възникване на капиталистическата система. Това е период свързан с масово разоряване на дребните производители. И тъй като още не е навлязъл широко в производството, голяма част от

тези разорени селяни и занаятчии са обречени на мизерно съществуване. В тези условия Утопичния социализъм възниква като опит за търсене на алтернативни пътища за обществено развитие, различни от утвърждаващата се капиталистическа стопанска система. Тези идеи нямат реална почва за осъществяване, тъй като не са съобразени с субективните условия на обществено развитие. Първ представител е английският хуманист Томас Мор. Той произхожда от аристократичната среда, високо образован, заемал висши държавни постове, но заради конфликта си с краля бива осъден на смърт. По-късно папата го обявява за светец. Написал е много книги, но се прославя с книгата си "Утопия". Названието произлиза от старогръцката дума "утопие", което означава "никъде съществуващо място". Това име дава названието на разпространяваните утопични идеи. В това съчинение той подлага на критика процесът на първоначалното натрупване на капитала, който се съпровожда от обезземляване на селяните и обедняването на трудовите слоеве. Той предлага въвеждането на справедлив обществен строй на основата на обществената собственост и организация на производството при намален работен ден и уравнително разпределение на богатата.

2. Критическият утопичен социализъм във Франция и Англия от началото на XIX в.

Идеите на първите утописти за общественото устройство върху колективна собственост и справедливо разпределение на богатата, намират развитие в началото на XIX в. Тогава капиталистическата пазарна система бе започнала да проявява редица свои отрицателни страни. Това породило възпроизвеждане на някои идеи на първите утописти. Тези идеи също бяха неосъществени, но при тях се обръща по-голямо внимание на икономическите проблеми, като се отправя по-обоснована критика на капиталистическата система. Утопистите от XIX в. обръщат по-голямо внимание на икономическото устройство на обществото. Във Франция такива идеи развиват Сенсимон и Шарл Фурие.

Сенсимон е известен с проекта си за т.нар. нова индустриална система. Произхожда от аристократично семейство, високообразован, известен с разнообразните си проекти. Негов е проекта за прокопаване на Панамския канал. Издал е няколко съчинения, в които обосновава проекта си за нова индустриална система, чрез създаване на асоциации, в които се обединяват производителите. Той обявява за паразитни класи земеделците и лихварите и изтъква ролята на индустриалците за обществения прогрес. В предлагания проект се предвижда обединяване на производителите в асоциации, като се запазва частната собственост и капитала, но с тях се разпорежда асоциацията. Тя огрочава както средствата за производство, така и трудът. Разпределението се извършва, както според трудът на участниците, така и според притежаваната от тях собственост. Този проект обаче представлява затворена система и не е съобразен с обективните закони на пазарната икономика, поради което има утопичен характер. Но

все пак в него се подчертава ролята на науката за обществения икономически прогрес. Отправя се призив за съчетаване на науката с индустрията.

В Англия представител на Утопичния социализъм е Робърт Оуен. Още като юноша започва работа като наемен работник. Проявява организаторски способности и бива издигнат за директор на фабрика. Самообразова се и написва няколко книги на социалноикономически теми, които предизвикват интерес в обществеността. По-късно става собственик на фабрика. В книгата си "Новият възглед за обществото", излага своите идеи за изграждането на т.нар. "общество на разума". Той счита, че по пътя на възпитанието и образованието могат да се развият добрите страни в човешката природа. За целта е необходимо да се създадат подходящи икономически условия. Той се опитва да приложи своите възгледи в собствената си фабрика, като осигурява по-добри условия за работа, повишаване на заплатата, намален работен ден, жилища за работниците. Отправя призив към другите фабриканти да последват примера му. Разбира се, неговият пример не бил последван, тъй като целта на капиталиста е натрупване на печалба, а не на грижа за работниците. След това той отива в Америка и прави нов опит за практическо приложение на своите идеи, като създава колонията "Нова хармония". В нея въвежда нова организация на производството в съответствие със своя идеал за обществено устройство. Но и този опит се проваля, тъй като не е съобразен с обективните условия на пазарното стопанство. Завръщайки се в Англия отдава силите си на създаващия се кооперативен строй.

ТЕМА 18

МАРКСОВАТА ШКОЛА В ИКОНОМИЧЕСКАТА НАУКА. УСЛОВИЯ И ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО И ОСНОВНИ ЕТАПИ НА НЕЙНОТО ФОРМИРАНЕ

1. Предпоставки за възникването и основни етапи във формирането на Марксовата школа.

- Марксовото икономическо учение възниква към средата на XIX в. То изследва капиталистическото пазарно стопанство от позициите на работническата класа. По това време капиталистическата стопанска система беше се утвърдила в класическите си форми. Тя бе изявила, както прогресивната си роля за развитието на производителните сили, така и редица негативни страни и вътрешни противоречия. В

обществото се откриха двете основни класи – капиталистическата и наемните работници. Възникнаха организирани форми на борба на работническата класа за подобряване на своето положение. Създадоха се профсъюзи и политически партии на работниците. Така възникналото работническо движение имаше нужда от икономическа теория, която да му служи за научно обосноваване на синдикалните и политическите искания. В отговор на тази необходимост Маркс разработва своето икономическо учение.

Използвайки достигнатото в тези три области и изучавайки капиталистическата икономика през тогавашния етап, Маркс създава самостоятелна школа в политическата икономия и дава ново обяснение на капиталистическата стопанска система. Формирането на Марксовото икономическо учение преминава през три етапа:

разработват се Тогава .в XIX на години те-40 за отнася се Първият □ философско-методологичните принципи на изследването. Маркс и Енгелс са последователи на идеализма на Хегел, но след това възприемат материализма на Фюрбах. Като съчетават диалектиката на Хегел с материализма на Фюрбах, разработват принципите на диалектическия материализъм. Той им служи при изследването на икономическите явления.

Маркс период този През .в XIX на години те-50-60 обхваща период Вторият □ разработва основното си произведение – "Капиталът". То е резултат на 15 годишна изследователска работа. "Капиталът" се състои от три тома . Първият е посветен на изследването на процеса на производството, на принадлежната стойност и същността на капитала. Вторият е посветен на процеса на обръщението на капитала и условията за реализацията и възпроизводството на обществения продукт. Третият е посветен на изследването на процеса на разпределение на принадлежната стойност, на формирането на доходите.

на произведенията обхваща учение Марксовото на формирането от период Третият □ Маркс и Енгелс след 70-те години. Те са по-тясно свързани със социал-демократичното движение и имат по-ясно изразен социален характер. В тях се очертават основите на бъдещото социалистическо общество.

ТЕМА 19

ПРИНОСЪТ НА МАРКС ЗА РАЗВИТИЕТО НА ТРУДОВАТА ТЕОРИЯ ЗА СТОЙНОСТТА. ХАРАКТЕРИСТИКАТА НА СТОКАТА, ДВУЯКИЯ ХАРАКТЕР НА ТРУДА, РАЗВИТИЕТО НА ФОРМИТЕ НА РАЗМЯНАТА И ФУНКЦИИТЕ НА ПАРИТЕ

1. Приносът на Маркс за развитие на трудавата теория за стойността. Учението за двукрия характер на труда и развитието на формите на размяната. Маркс възприема трудавата теория за стойността разработена от класическата политическа икономия, като изтъква, че стоката е продукт на труда, предназначен за пазара и че тя има две страни – потребителна стойност и стойност. Маркс изяснява причините за двете страни на стоката. Това е двукрия характер на труда, който създава стоката. Този труд от една страна има конкретна форма, а то друга страна е израз на абстрактен труд, т.е. труд въобще. Конкретният труд е определената форма за изразходване на човешкият труд. Тя зависи от средствата, които се използват от трудовите операции, които се осъществяват и от целите, които се поставят. Като конкретен труд, трудът на различните производители се различава един от друг. Конкретният труд създава потребителната стойност на стоката. Абстрактният труд е изразходване на физическите и умствени сили на човека, т.е. труд въобще, независимо от неговата конкретна форма. Абстрактният труд на отделните производители си прилича един с друг като труд въобще. Той се различава само в количествено отношение. Поради това трудът на различните производители, разглеждан като абстрактен може да бъде сравняван. Този труд създава именно стойността на стоката.

Стойността на стоката се проявява под формата на разменна стойност в процеса на стоковата размяна. Маркс анализира развитието на формите на размяната и установява четири етапа в развитието на тези форми. Първата форма на размяната е простата форма, когато една стока започва да се разменя за определена друга стока. Това става в началото на възникването на стоковото стопанство. Втората форма е разгърнатата форма на размяна, когато една стока започва да се разменя за много други стоки. Разбира се, това ограничава стоковата размяна. Затова се преминава към третата форма – всеобща форма на размяна, когато от всички стоки се отделя една и започва да изпълнява ролята на всеобщ еквивалент. В различните райони, различни стоки са играли ролята на всеобщ еквивалент. Постепенно обаче в практиката се утвърждава изпоздането на благородните метали – отначало сребро, а после златото. Така се преминава към четвъртата форма – парична форма на размяна. Това е формата, когато златото изпълнява ролята на всеобщ еквивалент. В тази му роля то се нарича пари. То съдържа редица предимства пред останалите стоки и най-успешно изпълнява тази функция. След това Маркс изяснява функциите на парите. Те са следните:

- Мярка на стойността, т.е. чрез парите се измерва стойността на другите стоки. Стойността на стоката изразена в пари се нарича цена. Тази функция се осъществява чрез мащаба на цената. Това е определено тегло злато взето за основа на паричната единица.

ТЕМА 20

УЧЕНИЕТО НА МАРКС ЗА ПРИНАДЕНАТА СТОЙНОСТ И КАПИТАЛА. ОБОРОТА НА КАПИТАЛА И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО НА ПРИНАДЕНАТА СТОЙНОСТ МЕЖДУ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИТЕ ГРУПИ

1. Учението на Маркс за принадлежната стойност.

Същност на капитала – главният принос на Маркс е разработването на учението за принадлежната стойност. Този проблем се съдържа в учението на редица икономисти преди това и особено в постановките на Рикардо. Но Маркс разкрива механизма на създаването на принадлежната стойност. Той изхожда от определението на класическата политическа икономия, че стойността се създава в процеса на производството и е резултат на изразходвания труд за произвеждането на стоката. За да се произведе дадено количество стоки в едно капиталистическо предприятие е необходимо с наличния капитал да се закупят елементите на производството, а именно средства за производство и работна сила. Тези елементи се закупуват като стоки на съответните пазари, т.е. стоковата и трудовата борса. Изясняването на работната сила като стока е основният момент за разбирането на източника на принадлежната стойност.

Изхождайки от теорията за принадлежната стойност, Маркс изяснява същността на капитала. Той го определя като стойност, която в процеса на своето обръщение носи принадлежната стойност. Капиталът е самонарастваща стойност. Материално капиталът се възплъщава в пари, стоки или средства за производство.

Маркс въвежда освен делението на капитала на основен и оборотен, дадено от класическата политическа икономия, още и делението на постоянен и променлив капитал. Това деление е на основата участието на отделните части на капитала в създаването на принадлежната стойност. Постоянният капитал е този, който е изразходван

за средства за производство, а променлив е този, който е изразходван за работната сила. Нарича се променлив, защото в процеса на производството променя своята величина.

2. Оборътът на капитала и разпределението на принадлежната стойност между капиталистическите групи.

Същността на капитала се проявява в процеса на неговото движение. В своето движение капиталът извършва определен оборот, преминавайки през сферата на обръщението и през сферата на производството. През време на оборота той сменя последователно своите форми – парична, производителна и стокова. На всяка една от тези форми съответства определена функция. С развитието на капиталистическата пазарна система отделните форми на капитала стават притежание на съответни групи капиталисти – промишленици, търговци и банкери. Те изпълняват функциите на съответните форми на капитала. По този начин, създадената в сферата на производството принадлежната стойност се разпределя между отделните групи капиталисти и приема формата на промишлена печалба, търговска печалба и банкова печалба, а в селското стопанство една част приема формата на рента. Това разпределение се осъществява стихийно в хода на конкуренцията чрез съответен пазарен механизъм. Той включва:

- Чрез механизма на цената на едро и дребно се формира промишлената и търговската печалба.

- Чрез механизма на лихвения процент се формира банковата печалба. Тя е разликата между лихвата, която дава банката за вложени парични средства и лихвата, която получава за дадени в заем средства.

ТЕМА 21

СУБЕКТИВНАТА ШКОЛА В ИКОНОМИЧЕСКАТА НАУКА – ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА, МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПОДХОД И ОСНОВНИ НАПРАВЛЕНИЯ

1. Обща характеристика, методологически подход и основни направления.

Субективната школа се формира през последните десетилетия на XIX в. и началото на XX в. По това време капиталистическата пазарна система претърпя съществени промени. От една страна се извърши значителна концентрация на капитала и възникнаха монополните обединения. Те внесоха съществени промени в пазарните отношения. От друга страна се появили редица недостатъци на тази система като икономически кризи, социални конфликти, вътрешни противоречия. Това доведе до подронване на доверието в класическата политическа икономия, която отразяваше само положителните страни на капиталистическата система. Разшири се влиянието на теориите, критикуващи капиталистическата система. В тези условия възниква субективната школа като необходимост да се защитят позициите на класическата пазарна система, но чрез прилагането на нов подход, вместо обективния подход на класическата политическа икономия, започва да се прилага субективния подход. Основните положения на субективната школа се свеждат към следното:

- Тя насочва анализа към сферата на размяната и потреблението, докато класическата школа изучава главно сферата на производството и разпределението. Задачата на политическата икономия според субективната школа е да изучава стопанската дейност от гледна точка на задоволяването на човешките потребности.

- При изясняване на икономическите явления тя изхожда от философските възгледи на субективния идеализъм. В центъра на икономическия анализ тази школа поставя индивида, субекта с неговите потребности.

Предшественик на субективната школа е немския икономист Херман Госен. Той формулира законите за задоволяването на потребностите. Два от тези закони са основополагащи.

- Първият гласи: Всяка една отделна потребност, при нейното постепенно задоволяване губи от своята интензивност до настъпване на пълно насищане. Този закон е приложим за физиологичните потребности, които обикновено имат граница. Докато духовните потребности са безгранични.

- Вторият гласи: При потреблението на различни блага субектът се стреми към най-рационална комбинация, при която пределните полезности на тези блага се уравновесяват.

ТЕМА 22

ОПРЕДЕЛЕНИЕ НА ГЛАВНИТЕ КАТЕГОРИИ НА СУБЕКТИВНАТА ШКОЛА. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПО-ВАЖНИТЕ ТЕОРИИ НА СУБЕКТИВНАТА ШКОЛА

1. Определение на основните категории на субективната школа и по-важни нейни теории.

При характеристиката на икономическите явления субективната школа си служи със съответните икономически категории, към тях се отнасят:

– Категорията **потребност**. Тя е основна категория на всяка икономическа школа, тъй като във всички случаи стопанската дейност е насочена към задоволяване на определени човешки потребности. Но съдържанието на тази категория се определя различно от отделните школи. Субективната школа определя потребността като чувство на индивида за липса от нещо и стремеж за нейното преодоляване. В случая тази категория се разбира като субективно психологическа нагласа на индивида докато класическата школа разглежда потребността като обективно условие за съществуване на индивидите. Потребностите са най-разнообразни, но те се групират по определени признаци. Според причините, които ги пораждат биват физиологични и духовни. Според обхвата на своето действие биват индивидуални и общи за всички членове. Според организацията на тяхното задоволяване биват колективни и лични.

– Категорията **ползност** – тя изразява значението, което има за индивида даден обект, с който се задоволява потребността. Тази категория също има субективен характер, тъй като едно или друго значение зависи от чувството за липса на индивида от даден обект.

– Категорията ценност на богатата – тя изразява съчетанието на полезността с оскъдността на богатата. Ценност имат само стопанските балга, защото са в ограничен размер и хората ги ценят. Природните балга нямат цена, макар че имат качеството полезност, защото са в неограничен размер и хората не се отнасят със загриженост, т.е. не ги ценят.

Съдържанието на субективната школа се оперделя от няколко теории. Към тях се отнасят:

1) Теория за идеалната полезност на богатата. Пределна е тази полезност на дадено благо, с разполагаемото количество на което се задоволява най-маловажната степен на сътвентата потребност. За доказателство се използва примера с десетте чаши вода. В началото потребността възлиза на 100% и съответно полезността от водата възлиза на 100%. След ползването на първата чаша потребността спада на 90% съответно полезността на водата спада с 10%. И така до задоволяване на минималната потребност от вода. Тогава и полезността на водата спада до т.нар. пределна величина.

2) Теорията за пазарните цени – тя се основава на постановката за ценността като субективно отношение на индивида към значението на дадено благо за задоволяването на съответна негова потребност. Субектите на пазара, купувач и продавач излизат със свои индивидуални оценки за дадено благо. Купувачът изхожда от значението на богатото за задоволяването на неговата потребност. Продавачът изхожда от оценката за разходите, които му струва производството на това благо. В процеса на търсенето и предлагането тези оценки се уравниават и се формира пазарната цена. Следователно според субективната школа пазарната цена не е израз на стойността на стоката създавана от труда в сферата на производството, както изтъква класическата школа, а е резултат от уравниаването на субективните оценки в сферата на обръщението.

3) Теория за пределна производителност – тя изхожда от постановката, че основни фактори на производството са капитала и труда. Всеки фактор получава определен дял от дохода създаван от производството. Този дял се определя от производителността на всеки един от тези фактори и по-конкретно от пределната производителност, до която води всяко допълнителна единица от разход на тези фактори.

ТЕМА 23

ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА ЗА РЕФОРМИРАНЕТО НА КАПИТАЛИСТИЧЕСКОТО ПАЗАРНО СТОПАНСТВО. МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПОДХОД И ОСНОВНИ ТЕОРЕТИЧНИ ПОЛОЖЕНИЯ

Институционалното направление е отражение на монополистическия стадий в развитието на капиталистическата система и е насочено към реформиране на системата в съответствие с условията през този стадий. В края на XIX в. и началото на XX в. настъпиха съществени промени в капиталистическата стопанска система. Тя навлезе в нов стадий от своето развитие. Този стадий се характеризира с:

- 1) Ускорение на техническия прогрес и на тази основа висока концентрация на производството;
- 2) Разшири се сферата на акционерните форми за функциониране на капитала, т.е. възниква т.нар. "колективен капитализъм";
- 3) Формираха се разнообразни монополни обединения, които диктуваха пазарните отношения и формирането на цените;
- 4) Засили се срастването на едрия монополистичен капитал с държавния механизъм.

В тези условия принципите на класическата политическата икономия не съответстваха на новата икономическа обстановка. Необходими бяха други модели за функциониране на пазарната икономика, съответстващи на монополистическия стадий. Израз на тази необходимост е възникването на различни течения под общото название – институционализъм. Това направление възникнало от началото на XX в. отправя критика към класическата политическа икономия и нейните основни принципи – пълен либерализъм и ненамеса на държавата в икономическия живот. То възниква в САЩ под силното влияние на идеите на историческата школа. Главното в идеите на институционалното направление е призив за по-активна намеса на държавата с цел реформиране на обществената система и приспособяването ѝ към новите условия. Наименованието институционализъм произтича от разбирането, че икономическите отношения се проявяват реално чрез определени институции, т.е. формата на съответната държавна политика, определени правни норми, стопански структури (предприятия, обединения), морални норми (не кради) и др. институции. Изхождайки от това се обосновава извода, че реформирането на системата следва да се извърши чрез тези реални форми наречени институции. Това означава: да се подобри стопанската политика, да се усъвършенства правната система за регулиране на икономическия живот, да се усъвършенства организационната структура на икономиката.

Изхождайки от междудисциплинарния подход институционализма издига на преден план обществения интерес, а като негово основно съдържание – социалното благосъстояние на обществото. Под социално благосъстояние се разбира освен потреблението на материални и духовни блага, още и различни социални елементи, като социални права на гражданите (право на труд, справедлива работна заплата), съдържанието на труда, екологически изисквания към живота и др.

Институционализма се обявява против показно потребление на заможните класи, целящо да демонстрира тяхното благосъстояние. Застъпват се за утвърждаването на ново качество на живота, характеризиращо всеотрасловото развитие на личността. Идеите на институционализма бяха доразвити през втората половина на XX в. под наименованието Неоинституционализъм. Главните му представители са Мюдрал, Голбрайт, Брюнер и др.

ТЕМА 24

КЕЙНСИАНСКОТО УЧЕНИЕ ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ КРИЗИ.

ОСНОВНИТЕ ИДЕИ НА ДЖ. КЕЙНС ЗА ПОСТИГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ И ЗАЕТОСТ

1. Общо характеристика на учението на Кейнс.

Кейнсианството възниква през 30-те год. на XX в. То бе породено от необходимостта да се обосновават пътища за изхода от икономическите кризи и особено от световната икономическа криза през 1929-1933 г. Тя беше най-тежката икономическа криза. Предизвика силен спад на производството, голяма безработица, инфлация и др. негативни явления. Пред икономическата наука възникна задачата да се търси изход от зачестилите кризи и път за осигуряване стабилност на стопанската система. Израз на тази необходимост бе Кейнсианското учение. Кейнс е професор по политическа икономия в Кембриджкия университет. Заемал е важни държавни и политически постове. След

2. Основни насоки за осигуряване динамиката на ефективното търсене.

Кейнс обосновава две основни насоки за осигуряване динамиката на ефективното търсене, а именно: 1) увеличаване разходите на населението за потребление и 2) увеличаване инвестициите на капитал за стопанска дейност.

са разходи тези – потребление за населението на Разходите □ -
фактор, който стимулира увеличаването на стоки за потребление. Те са обусловени, както от обективни, така и от субективни предпоставки. Обективно условие е размерът на получаваните доходи от населението и по-специално реалните доходи. Ако те се увеличават се създава възможност за разширяване на търсенето на стоки за потребление

В тези случаи склонността към потребление зависи от психологическата нагласа и субективната преценка на индивидите. Държавата може да въздейства върху разходите за потребление чрез регулиране на лихвения % от страна на държавната банка. Високата лихва не стимулира потреблението, а спестяванията и обратно.

за значение имат разходи тези – дейност стопанска за инвестиции на Разходи □ разширяване на търсенето на средства за производство. Освен това те непосредствено въздействат върху степента на заетост, колкото повече се инвестират средства за стопанска дейност, толкова повече от една страна се разширява търсенето на средства за производство и се стимулира тяхното производство. От друга страна непосредствено се ангажира повече работна сила в стопанската дейност. Динамиката на инвестициите зависи от два фактора: 1) от очакваната ефективност на инвестираните средства; 2) от нормата на лихвата за получавания заем за инвестиции. Между тези два фактора съществува взаимна зависимост или ако очакваната ефективност е висока ще се засили търсенето на заеми от банката. Това ще доведе до повишаване на лихвения % за получаваните заеми. Това на свой ред ще доведе до намаляване на търсенето на заемите, тъй като високата лихва намалява очакваната ефективност. В резултат банката отново ще намали лихвения %, за да стимулира търсенето на заеми. По този начин двата фактора взаимно си влияят.

Важен елемент на Кейнсианската теория е въвеждането на т.нар. мултипликатор. Това е коефициента, който изразява количественото отношение на прираста на националния доход към прираста на инвестициите. Той показва какъв прираст на националния доход носи всяка следваща единица капиталова инвестиция. Мултипликационният подход разкрива важни зависимости между инвестициите и заетостта. Така едно капиталовложение в даден отрасъл води до разширяване на производството, а оттук да увеличаване на заетостта и съответно увеличаване на доходите на работниците в този отрасъл. Това пък предизвиква по-широко търсене на предмети за потребление и съответен стимул към разширяване на тяхното производство и по-нататъшно увеличение на заетостта, т.е. мултиплициране на заетостта. Освен това, за да се разшири производството на предмети за потребление са необходими съответни средства за производство. Това води до разширяване на отраслите, произвеждащи средства за производство и ново разширяване на заетостта. По този начин веднъж започнал този процес все повече и повече се разгръща и се постига стабилност на икономическата система. Ролята на държавата е своевременно да се намесва и да регулира процеса, така че да не допуска прекъсване.

3. Неокейнсианството като защита и развитие на идеите на Кейнс.

Възникналото през 30-те години Кейнсианство получи широко влияние в икономическата наука и стопанската практика през следващите три-четири десетилетия до към 70-те години на XX в. Прилагайки това учение държавите в развитите европейски страни постигнаха значителни успехи и преодоляха икономическите кризи, особено след Втората световна война кейнсианските препоръки съдействаха за бързо възстановяване на стопанския живот и осигуряване на стабилност. Но от средата на

70-те години капиталистическите страни бяха поразени от нови икономически трудности и икономически кризи. Силно спадна производството, разшири се безработицата, инфлацията и др. Тези явления подкопаха доверието в кейнсианската теория. Започна критика срещу принципите на държавното регулиране. Едни икономисти изцяло отричаха кейнсианската теория и призоваваха за връщане към класическата политическа икономия и свободната конкуренция. Те се обединиха под наименованието Неокласицизъм.

ТЕМА 25

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА НЕОКОНСЕРВАТИЗМА В ИКОНОМИЧЕСКАТА НАУКА

1. Обща характеристика на съвременния консерватизъм.

Консерватизмът като общо понятие се изразява в призива за съхраняване на традициите и опита от миналото. По принцип е против реформите и съществените промени в живота. Наименованието произтича от френската дума "консерватор", т.е. пазител. Консерватизмът се проявява в различни области на живота – икономика, политика, култура, морал. В сферата на икономическата наука консерватизма се изразява в призива за връщането към идейно-теоретическото наследство на класическата политическа икономия и възприемане на традиционните принципи на класическия капитализъм, а те са: господство на частната собственост върху средствата за производство и използване на наемен труд, пазарно стопанство с неограничавана конкуренция, ненамеса на държавата в икономическия живот. Възраждането на консервативните идеи в икономическата наука се извърши след 70-те години на XX в. Главното което характеризира неоконсервативното течение се свежда към следното:

- Пълно отричане на намесата на държавата в икономическия живот. То издига свободния пазар като единствен регулатор, който осигурява ред в икономическата система. Намесата на държавата нарушава естествения ред в икономиката. Главните условия за свободен пазар са частната стопанска дейност и неограничаваната конкуренция;

- То се обявява против всякакви искания за социални реформи. Счита, че най-важната ценност в условията на развито индустриално общество не е социалната справедливост, а икономическата свобода осигурявана от частната собственост и свободния пазар. Обявяват се против позициите за социално равенство.

Най-известен представител на съвременното консервативно течение е американския учен Милтън Фридман – професор по икономика в Чикагския университет и основател на Чикагската школа, която най-широко разработва идеите на неоконсерватизма. Най-популярното му съчинение е "Свобода на избора". Той обосновава защитата на свободното пазарно стопанство чрез сравняването на двата типа икономики: пазарна, основана върху свободната конкуренция и командната, основана върху централизираното планиране. Като предимство на пазарната икономика изтъква, че тя се основава на доброволен и взаимно изгоден обмен между свободни и икономически самостоятелни стопански субекти. В своята дейност те се водят от личните си интереси, а това поражда стопанска активност и предприемчивост на индивида, което осигурява икономически прогрес на обществото. При командната икономика хората действат като изпълнители на утвърдени от централните органи решения. Непосредствено, те се ръководят не от личния си интерес, а от общите интереси на страната. Реализацията на личния интерес в случая се явява следствие от реализацията на общия интерес.

ТЕМА 26

ОСНОВНИ НАПРЕВЛЕНИЯ НА НЕОКОНСЕРВАТИЗМА – ШКОЛАТА НА МОНЕТАРИЗМА, ТЕОРИЯТА ЗА "ИКОНОМИКА НА ПРЕДЛАГАНЕТО", КОНЦЕПЦИЯТА ЗА "РАЦИОНАЛНИТЕ" ОЧАКВАНИЯ

1. Обща характеристика на съвременния консерватизъм.

- Консерватизмът като общо понятие се изразява в призива за съхраняване на традициите и опита от миналото. По принцип е против реформите и съществените промени в живота. Наименованието произтича от френската дума "консерватор", т.е. пазител. Консерватизмът се проявява в различни области на живота – икономика, политика, култура, морал. В сферата на икономическата наука консерватизма се изразява в призива за връщането към идейно-теоретическото наследство на класическата политическа икономия и възприемане на традиционните принципи на класическия капитализъм, а те са: господство на частната собственост

върху средствата за производство и използване на наемен труд, пазарно стопанство с неограничавана конкуренция, ненамеса на държавата в икономическия живот. Възраждането на консервативните идеи в икономическата наука се извърши след 70-те години на XX в. По това време учението на Кейнс започва да губи своето влияние, защото държавното регулиране предложено от Кейнс не успя да преодолее появилите се през 70-те години трудности и икономически кризи в капиталистическите страни. Това доведе до отказ от Кейнсианското учение и призив за връщане към наследството на Класическата школа, призив за възстановяване на свободната конкуренция и ненамеса на държавата в икономическия живот. Така се оформи в икономическата наука течението Неокалацизъм.

Най-известен представител на съвременното консервативно течение е американския учен Милтън Фридман – професор по икономика в Чикагския университет и основател на Чикагската школа, която най-широко разработва идеите на неоконсерватизма. Най-популярното му съчинение е "Свобода на избора". Той обосновава защитата на свободното пазарно стопанство чрез сравняването на двата типа икономики: пазарна, основана върху свободната конкуренция и командната, основана върху централизираното планиране. Като предимство на пазарната икономика изтъква, че тя се основава на доброволен и взаимно изгоден обмен между свободни и икономически самостоятелни стопански субекти. В своята дейност те се водят от личните си интереси, а това поражда стопанска активност и предприемчивост на индивида, което осигурява икономически прогрес на обществото. При командната икономика хората действат като изпълнители на утвърдени от централните органи решения. Непосредствено, те се ръководят не от личния си интерес, а от общите интереси на страната. Реализацията на личния интерес в случая се явява следствие от реализацията на общия интерес.

1. Основни направления на консерватизма.

Съвременните консервативни идеи се разработват от три основни направления: Школата на монетаризма, представителите на Концепцията за икономиката на предлагането, привържениците на Теорията за рационалните очаквания.

на школата от представен е пълно-най неоконсерватизма – монетаризма на Школата на монетаризма. Принципите на монетаризма са разработвани най-широко от Чикагската школа, начело н Фридман. Монетаристите възпроизвеждат основните идеи на Давид Рикардо относно количествената теория за парите. Те разглеждат всички икономически явления през призмата на парично-кредитното обръщение. Според тях парите и паричното обръщение са главният механизъм за функционирането на пазарната икономика. Държавата не трябва да се намесва в стопанската дейност на индивидите, а

да осигури възможност за свободно проявление на пазарния механизъм, централно място в който заема паричното обръщение. От своя страна представителите на монетаризма са обособени в няколко направления, според насоките на изследванията си:

- Класическият монетаризъм изследва проблемите свързани с въздействието на промените в паричната маса в обръщението върху състоянието на икономиката. Те се придържат към традиционните принципи на класическата политическа икономия.

Най-същественото в учението на монетаристите е възраждането на количествената теория за парите, развита от Рикардо. Всъщност тази теория представлява отклонение от трудовата теория за стойността. От една страна разглеждайки парите като благороден метал Рикардо ги възприема като стока, чиято стойност се определя от изразходвания труд за производството на благороден метал, но когато ги разглежда като средство за обръщение на стоките и в тази им функция могат да бъдат заменени с непълноценни пари, Рикардо отстъпва от първата си позиция и прави извода, че стойността на парите се определя не от количеството труд за производството на единица благороден метал, а от количеството пари пуснати в обръщението, т.е. ако са пуснати повече пари стойността на паричната единица ще бъде по-ниска и обратно. Изхождайки от тази постановка на Рикардо, монетаристите правят извода, че цените на стоките зависят от съотношението между количеството на стоките и количеството на парите намиращи се в обръщение. Този извод е верен само, ако пълноценните пари са заменени от непълноценни книжни и металически пари. Ако обаче в обръщението функционират пълноценни пари от благороден метал цените ще зависят от стойността на стоката и стойността на благородния метал.

Основната идея на тази концепция е, че за да се стабилизира икономиката трябва да се увеличат инвестициите от страна на частния капитал. Това ще доведе до увеличаване на предлагането, но поради разширяването на производството и увеличаването на доходите, автоматично се осигурява търсенето, т.е. предлагането само поражда търсенето, но за да се увеличат възможностите на частния капитал за инвестиране трябва да се намали данъчното облагане на стопанските субекти, за да имат интерес за инвестиране, за да може пък държавата да се издържа с по-малко данъчни приходи тя трябва да се освободи от редица свои функции като: стопанска, социална, културна и др. Препоръчва се държавата да изпълнява само класическите си функции свързани с поддържането на обществения ред и осигуряването на националната независимост или разходите на държавата да бъдат само за издръжка на войска, полиция, съдилища и държавен апарат. Тя не трябва да изпълнява функции по регулиране на икономиката, реализиране на социални програми, осъществяване на културни и просветни дейности и

др. В такъв случай държавата ще може да се издържа с по-малко данъчни приходи и да намали дъначното облагане на стопанските субекти.

Друг аргумент на тази концепция е, че увеличаването на данъците само до определен размер води до нарастване на държавните приходи. Нарастването им над този размер затруднява дейността на фирмите, понижава тяхната активност, което води до внасяне на по-малко данък в бюджета. Тази тенденция е изследвана от Артур Лафер под названието "кривата на Лафер".

ТЕМА 27

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА В ИКОНОМИЧЕСКАТА НАУКА

1. Обща характеристика на неолиберализма в икономическата наука.

Като общо понятие либерализма изразява призив и свободно действие на индивида, съобразно личните му интереси и цели. В този смисъл либерализма намира проявление в различни области на живота. В икономическата наука възникването на либерализма е свързано с борбата на създаващата се капиталистическа класа, против ограниченията на феодалната система. Икономическият либерализъм преобладаваше в една или друга степен в различните школи до началото на ХХ в. След това в продължение на три-четири десетилетия той отстъпи позициите си на Кейнсианските идеи за държавното регулиране на икономиката. След 70-те и 80-те години на ХХ в. либералните идеи бяха отново възродени под наименованието неолиберализъм, като поява на неокласицизма. Разбира се, новият либерализъм запазва основните принципи на традиционния либерализъм. Той също е привърженик на пазарното стопанство и свободната конкуренция, но за разлика от стария либерализъм внася нови елементи в теорията на пазарното стопанство. Прави опит да приспособи пазарното стопанство към новите условия, характерни за втората половина на ХХ в. Те се свеждат към следното:

- Отчита се факта, че държавното регулиране прилагано под влияние на Кейнсианското учение за дълъг период от време допринесе за стабилизиране на стопанските системи в развитите индустриални страни.

Съобразявайки се с това неолибералистите допускат известна намеса на държавата при условие, че се запазват основните принципи на пазарното стопанство и свободното ценообразуване;

- Отчита се факта, че социалните проблеми заемат важно място в обществения живот и социалните движения имат широко разпространение и влияние в обществото. Съобразявайки се с това представителите на неолиберализма възприемат идеята за социално ориентиране на пазарната икономика. Допускат провеждането на социални реформи или класическата либерална идея иска осигуряване на неограничена икономическа свобода на индивида да действа съобразно личния си интерес, но и без помощ от страна на държавата.

В тази обстановка се пораждат стимули към инициатива и творчество, но същевременно стопанския субект оставен в условие на несигурност и риск от проваляне. Същността на неолиберализма се състои в това че предлага чрез известна държавна намеса да се отстранят негативните резултати от свободната конкуренция.

ТЕМА 28

ТЕОРИИТЕ НА ГЕРМАНСКИТЕ НЕОЛИБЕРАЛИСТИ ЗА "СОЦИАЛНОТО ПАЗАРНО СТОПАНСТВО" И ЗА "ФОРМИРАНОТО ОБЩЕСТВО"

1. Теориите на германския неолиберализъм за социалното пазарно стопанство и за формираното общество.

Идеите на неолиберализма намериха най-широко разпространение в Западна Германия след Втората световна война. Те бяха разработвани от т.нар. Фрайбургска школа, ръководена от професора във Фрайбургския университет – Валтер Ойкен. Неолибералните идеи бяха възприети като официална политика от канцлера Аденауер, а по-късно от Хелмут Кол. Задачата на социалното пазарно стопанство е от една страна чрез известна намеса на държавата да се постигне необходимата съгласуваност във функционирането на пазарната икономика, а от друга страна чрез прилагането на пазарните механизми да се осигурят необходимите стимули към предприемачивост и стопанска активност. Основният замисъл на теорията за социалното пазарно

стопанство е да се докаже, че може да се съчетае капиталистическата стопанска система с принципите на социалната справедливост. Това изисква упражняване на контрол върху едрите монополистични обединения в защита на потребителите, а също така провеждане на активна социална политика за по-справедливо разпределение на доходите. Този тип стопанство се представя като алтернатива, както за класическия капитализъм, така и за досегашния модел на социализма. Разбира се, по същество това е разновидност на капиталистическата пазарна систем.

Друга теория на немския неолиберализъм в смисъл на социално интегрирано общество. Тя е разработена от Людвиг Едхар в книгата му "Благосъстояние за всички". Тази теория е продължение на теорията за социалното пазарно стопанство. Главната задача е да докаже възможността от преодоляване на класическите различия и осигуряване на национално единство и сътрудничество между социалните групи. Това е предпоставка за изграждане на т.нар. индустриално общество, което осигурява благосъстояние за всички. Според тази теория общественото развитие през последните два века е преминало през три фази:

- Класовото общество на XIX в., което се характеризира с две противоположни класи: капиталисти и работници, между които съществува остра класова борба;

- Плуралистично общество на XX в., което се характеризира с неизживян още класов антагонизъм, но с многообразие на класите и социалните групи;

- Формирано общество, което започва от края на XX в. – при него постепенно се преодоляват класовите противоречия и се формира единство на интересите. Притъпява се класовата борба и се постига сътрудничество между всички социални групи. Това общество се представя като особен вид кооперативно общество, в което се осъществява сътрудничество между хората.

ТЕМА 29

РАЗНОВИДНОСТИ НА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА ВЪВ ФРАНЦИЯ, АНГЛИЯ И САЩ

1. Разновидности на неолиберализма във Франция, Англия и САЩ.

Неолибералните идеи във Франция са разработвани от Жан Руер, Луи Боден и др. Те също възприемат постановката на неолиберализма за регулирания пазарен механизъм, но за разлика от немския неолиберализъм те се застъпват за по-активна намеса на държавата в икономическия живот. Оправданието е, че държавното регулиране въведено във Франция под влияние на Кейнсианството постига по-добри резултати, отколкото в другите европейски страни. Важни са постановките на Жан Руер, против монополите в защита на идеята за свободното ценообразуване. Той изтъква, че монополните обединения противоречат на свободната пазарна икономика, затова трябва да се премахне тяхното влияние чрез държавна намеса. Същевременно обаче той се обявява за свободен пазар на труда, против намесата на профсъюзите при формиране на работната заплата. Както при пазара на други стоки не трябва да има външна намеса от страна на икономиката, така и при пазара на труда не трябва да има намеса на профсъюзите, а трябва работната заплата да се формира съобразно търсенето и предлагането.

В САЩ либералните идеи имат по-слабо разпространение, тъй като неоконсерватизма има по-широко влияние. Представител на неолиберализма в САЩ е Едуард Ченбърлейн. Той развива теорията за т.нар. монополистична конкуренция. Това е опит да се намери съчетание между монополите и конкуренцията, макар че по своята същност монополът е отрицание на конкуренцията.

ТЕМА 30

СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКИ ТЕОРИИ ЗА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА ОБЩЕСТВОТО. ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ДОКТРИНАТА ЗА "ДЕМОКРАТИЧЕСКИЯ СОЦИАЛИЗЪМ" И ЗА "СОЦИАЛНОТО ПАРТНЬОРСТВО"

1. Обща характеристика на социалдемократията и нейните идеи.

Като идейно теоретическо движение социалдемократията възниква към средата на XIX в., под лозунгите свобода, демокрация и социална справедливост. Първоначално се

създава международно дружество на работниците под названието Първи социалистически интернационал. По-късно в отделните европейски страни се създават социалдемократически и социалистически партии. Те се обединяват във Втория социалистически интернационал. Неговата дейност се развива под влиянието на идеите на Маркс и Енгелс. В началото на XX в. сред патриите на този интернационал възникват идейни разногласия и се оформят две течения:

В последствие партиите от революционното течение се отделят и създават нов, т.нар. Трети комунистически интернационал, а партиите в него си променят името на комунистически партии. Двата интернационала – Втория и Третия, съществуват до Втората световна война, когато се разпускат. След Втората световна война социалдемократическите и социалистическите партии в Европа от бившия Втори интернационал възстановиха своите структури и разгърнаха своята активна политическа дейност. През 1951 г. тези партии създадоха нова международна организация под наименованието Социалистически интернационал със седалище в Лондон. Като официална размяна в този интернационал възприе идеята за демократическия социализъм, като противоположност на установения тогава в Съветския съюз модел на социализма. Достигането на тази цел се предвижда да се осъществи чрез постепенно реформиране на капиталистическата система. Концепцията за демократическия социализъм възниква като идея за очертаване на нов трети път на обществено развитие, различен от капитализма и дотогавшния социализъм. Той синтезира най-доброто от капитализма и социализма.

1. Икономически аспекти на демократическия социализъм.

Програмата за демократическия социализъм приета от I конгрес на Интернационала съдържа четири съставни части:

- В икономическата област идеите на демократическия социализъм се свеждат най-общо до принципа на многообразие в стопанската дейност . Той изисква едновременно и равноправно съществуване в пазарни условия на частни, кооперативни, акционерни, общински и държавни предприятия. Следователно възприема се системата на смесена икономика.

- Социално ориентиране на пазарното стопанство и подчиняването му на интересите на по-широки слоеве от населението.

Въздействие на държавата върху стопанската дейност и регулиране на пазарните отношения и ценообразуването чрез съответните средства. Като цяло теорията за демократическия социализъм прокарва идеята за реформиране на съществуващата капиталистическа система. Важно теоритическо положение на социалната демокрация е разбирането за възможността и необходимостта от установяване на партньорство и сътрудничество между собствениците на капитала и наемните работници. Това се постига чрез прилагането на съответни форми за привличането на работниците в управлението на капиталистическите предприятия. По този начин се съчетават интересите на собствениците на капитала с интересите на работниците. Такива форми са:

- системата на съучастие на работниците в управлението чрез т.нар. наблюдателни съвети;

- система на самоуправление на предприятията, която предполага по-широко участие на работниците в управлението на предприятието;

Във всички тези случаи се постига съчетание на интересите на собствениците на капитала и на работниците.